

ÜNİVERSİTE SINIF KAVGASI VE BİLİM

Taner TİMUR*

Öz: Üniversiteler ancak daha geniş bir toplumsal formasyonun içinde ve çelişik toplumsal güçlerin kesişme alanında ele alınarak anlaşılabilir. 17. yüzyıldan itibaren feodalizmin teolojik ve skolastik zihniyetine karşı mücadele içinde oluşan modern üniversiteler de kapitalizmin gelişme seyri ve yapısal krizlerine bağlı olarak şekillenmiştir. Çalışma, bu yaklaşımla, hem kapitalizmde üniversitelerin tarihini kısaca ele almakta hem de Türkiye’de üniversitenin gelişimini ve bilimsel özgürlük sorununu tartışmaktadır.

Anahtar sözcükler: üniversite, kapitalizm, Türkiye, akademik özgürlük

University Class Struggle and Science

Abstract: Universities can only be understood by addressing them in a wider social formation and at the intersection of contradictory social forces. Modern universities, which have been formed in the struggle against the theological and scholastic mentality of feudalism since the 17th century, have also been shaped through the development process and the structural crises of capitalism. The study based on this perspective, briefly deals with the history of universities under the capitalism and discusses the development of universities in Turkey including the problem of scientific freedom.

Key words: university, capitalism, Turkey, academic freedom

Günümüzde “üniversite” denilince, akla, en kısa ifadeyle, bilimsel araştırmaların yapıldığı ve her bilim dalındaki bulguların öğrencilere öğretildiği kurumlar gelir. Oysa bu kurumların ortaya çıktığı Ortaçağ döneminde farklı bir toplumsal yapı ve farklı bilim anlayışı vardı. Ortaçağ, feodal rejimler çağıydı ve “ruhban sınıfı”nın tekelinde olan egemen öğretisi, insan ve doğayla ilgili konularda her türlü tartışmanın dışında tutulan bazı dogmalara dayanıyordu.

Gerçekten de, E. Durkheim’ın ifadesiyle, “ne Antik çağlarda, ne de Karolenj döneminde (9. yüzyıl) üniversiteye model oluşturacak bir kurum mevcuttu” (Durkheim, 1990). Üniversiteler 12. yüzyıldan itibaren kurulmaya başladı. Ortaçağda, İslam dünyası da dâhil her yerde, yüksek öğrenim kurumları birer “feodal lonca” özelliği taşıyordu. Sorbon Üniversitesi’nde olduğu gibi El Ezher Medresesi’nde de Antikite düşünceleri -özellikle de Aristo- kutsal kitapların ışığı altında yorumlanıyor ve skolastik bir yöntemle öğrencilere belletiliyordu.

Kapitalizmin yükselişi içinde üniversitelerin kısa tarihi

İlk “modern üniversite”, Almanya’da, nispeten özgür bir felsefi tartışma zemininde kuruldu. Böylece Kant’tan Hegel’e uzanan “Alman idealizmi”nin bilim

ve özerklikle ilgili düşünceleri, 1810’da Berlin’de kurulan Humboldt Üniversitesi’ne temel teşkil ettiler. Modern üniversite, insanın kültürel formasyonunu (Bildung) ve “gerçeği arama” çabasını özgür tartışma, hümanizm ve özerklik ilkeleri üzerine dayandıracaktı. Dil uzmanı-filozof Wilhelm Humboldt ve dava arkadaşları, Ortaçağ’ın skolastik düşüncesine ve Kilise dogmalarına “Hayır!” diyorlardı. Ne var ki Alman idealizminin ürettiği bu proje gerçek olamayacak kadar “ideal” idi ve bu haliyle de uygulanamadı.

Uygulanamadı, çünkü Batı’da pazar ekonomisi ve kapitalist üretim biçimi hızla feodal üretim biçiminin yerini alıyor ve devrimci burjuvazi maddi dünyada olduğu gibi manevi dünyada da egemen hâle geliyordu. Oysa bu yeni sınıf da kendi tekeli “bilim ordusu”nu yaratıyordu.

Aydınlanma Çağı’nda kutsal dogmalara değil, akıl ve hesaba dayanan kadrolar zaten mevcut üniversiteler dışında, “akademi”lerde oluşmaya başlamıştı. Ne var ki modern üniversitelere egemen olan “akılcılık”, eleştirel değil, egemen sınıfın aracı olan bir akılcılıktı ve sınıf kavgasının aldığı yeni şekilde akademi dünyasında belirleyici olan da bu idi. Bu sınırlı akılcılığın kurbanlarını Almanya modelini izleyen tüm modern üniversitelerde görüyoruz.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Emekli Akademisyen, Tarihçi ve Yazar (ORCID No: 0000-0001-8902-6976)

Geliş Tarihi / Received : 13.01.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 09.03.2020

Gerçekten de Almanya'da, yeni üniversitenin Berlin'de 1810'da kuruluşundan sadece otuz yıl kadar sonra, en gerici sınıflar IV. Wilhelm'in bayrağı altında iktidara geliyor ve Üniversite'de özgür düşünce sınırlanıyor. Böylece, Alman idealizmini "sivil toplum" ve ezilen sınıflar açısından tartışmaya açan bilim insanları birer birer üniversiteden uzaklaştırılmaya başladılar. İlk kovulan Hıristiyanlık tartışmaları bağlamında, "din, kitlelerin afyonudur" diyen doçent Bruno Bauer olmuştu. Onu da Feuerbach izledi ve bir taşra üniversitesine sürüldü. Bu koşullarda, ideali akademide kariyer yapmak olan Marx da asistan olmak için üniversiteye müracaat etmeyi bile gereksiz bulmuştu. Toplumsal formasyonlara asıl damgasını vuran sınıf kavgaları, artık "akademi"de de başat olmuş, hükmünü icra etmeye başlamıştı. Ve sınıfsal hegemonyaya dayanan bir sistem içinde, sınıf çelişkileri ortadan kalkmadan, Üniversite'de Humboldt'un ideallerine yer yoktu.

Almanya'da bu husumet daha sonraki dönemde de devam etti; hatta daha da ağırlaştı. Böylece, Engels'in fırsatçı pozitivizmini eleştirdiği E. Dühring bile Bismark tarafından görüşleri "radikal" bulunarak üniversiteden kovulmuştu.² Büyük savaştan sonra da burjuvazinin Marksizme almaşık bir kuram geliştiren toplum bilimci gözüyle baktığı ünlü sosyolog Max Weber, solcu öğrencileri koruyor diye "rektörün huzurunda ve onun tarafından açıkça kışkırtılan" aşırı sağcı öğrencilerin saldırısına uğruyordu. Weber'in koruduğu sosyalist öğrencilerin "suçları" öldürülen arkadaşlarının katilinin beraat etmesini protesto etmeleri olmuştu (**Hartshorne, 1982**). İzleyen dönemde, Nazi rejimi altında Almanya'da üniversitelerden atılan öğretim üyelerinin dışında, beşi Nobel ödülü kazanmış 1615 öğretim üyesi de istifa etmişti. "Alman mandarenlerinin çöküşü" başlıklı eserinde, Fritz K. Ringer, Almanya'nın 1890'lardan itibaren hızla sanayileşmesinin üniversitelerde milliyetçiliğin -bilim aleyhine- gelişmesini nasıl etkilediğini anlatır (**Ringer, 1969**).

Kapitalizmin krizleri ve akademik özgürlükler

Aslında burjuva toplumuyla beraber üniversitelerin giderek halk sınıflarına açılması, sınıf kavgalarının üniversiteye de yansımaya ve özgürlük alanının genişlemesine yol açmıştı. Oysa kriz, faşizm, savaş ve soğuk savaş dönemlerinde baskılar artıyor, özgürlükler askıya alınıyordu. Örneğin Amerika'da "siyasal düşünceleri yüzünden işini kaybeden ilk radikal öğretim üyesi", 1915 yılında, "maden ocaklarında çocuk emeğinin kullanılmasına karşı çıktığı için" Pensilvanya Üniversitesi'nden atılan ekonomi profesörü Scott Nearing olmuştu (**Ollman, 2001**).³ Bir yıl sonra da, İngiltere'de, Bertrand Russel gibi liberal bir filozof sırf "pasifist etkinlikleri" yüzünden Cambridge'den

kovuluyor, üstelik altı ay da hapse mahkûm oluyordu (**Encyclopaedia Britannica, 1974**).⁴

Fransa'da ise daha Louis Phlippe zamanında (1830-1848) yüksek okullara "tehlikeli kitaplar"ın girmesi yasaklanmıştı. Ülkenin kültürel canlılığını sağlayan bu kurullarda gazete okumak bile disiplin suçu haline getirilmişti (**Zeldin, 1978**). Bu dönemde pozitivistler (Saint-Simon, Auguste Comte vb.) bile, Durkheim'e kadar, üniversite dışında kaldılar ve yüksek öğretime diyalektiği sokmak isteyen R. P. Vacherot da, bu arada görevinden uzaklaştırıldı (**Sève, 1962**).

Fransa'da bu durum yüzyıl sonlarına kadar devam etti. Fransız üniversitelerinin 20. yüzyılın başlarındaki durumunu Jean Paul Sartre, öğrencilik yıllarını anımsayarak, şöyle anlatıyordu:

"1925'te ben yirmi yaşında iken üniversitede Marksizm kürsüsü yoktu ve komünist öğrenciler ödevlerinde Marksizme başvuruyorlar, hatta Marks'ın adını bile ağızlarına alamıyorlardı. Diyalektik korkusu o kadar büyüktü ki Hegel de bize yabancıydı. Elbette Marks'ı okumamıza izin veriyorlardı, hatta tavsiye ediyorlardı: onu çürütmeleri için bilmemiz lazımdı. Fakat Hegelci gelenek, Marksist hocalar, düşünce araçları ve program yokluğunda bizim nesil, daha önceki ve daha sonraki nesiller gibi, tarihi materyalizm konusunda hiçbir şey bilmiyordu. Buna karşılık bize inceden inceye Aristo mantığı öğretiliyordu (**Sartre, 1960**)."

Sartre'i izleyen dönemde de L. Althusser, Fransa'daki "teori sefaleti"ne işaret ederek, "İtalya'da Labriola Engels ile eşit koşullarda mektuplaşıırken, bizim teorisyenlerimiz nerede?" diye soruyordu.⁵

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, soğuk savaş yıllarında Anti-Sovyetik duyguların da dürtüsüyle, üniversite üzerindeki baskılar daha da şiddetlendi. ABD önderliğinde yeniden yapılanan burjuva dünyası "devrim" korkusu içinde tüm ileri fikirlere karşı bir "demir perde" çekmişti. Formül W. Churchill'den gelmiş olsa da, uygulama, çok daha etkili şekilde ancak ABD tarafından yapılabilirdi. Anti-komünist histeri tam da bu koşullarda doğdu. McCarthyism bu histerinin psikolojik, CIA da kurumsal aracını teşkil ettiler.

Daha savaş devam ederken, 1942 yılında, Başkan Roosevelt'in emriyle bir "Stratejik Araştırmalar Ofisi" (The Office of Strategic Services - OSS) kurulmuştu. Kurumun "Araştırma ve Analiz Dairesi" adeta CIA'nın beşiği niteliğindedeydi. Kennedy'ye ulusal güvenlik danışmanlığı yapmış olan akademisyen M. Bundy'nin dediği gibi, "OSS'nin alan araştırmalarında ilk büyük

merkez olması, akademik tarihin garip bir olgusu şeklinde ortaya çıkmıştı". Bundy, 1964 yılında yaptığı bu saptamaya şu umudunu da ekliyordu: "Araştırma yapan üniversiteler ile istihbarat toplayan devlet kurumları arasındaki karşılıklı etkileşim bugün bir gerçek oldu ve umarım daima gerçek olacak! (Cumings, 1997)".

Söylemeye gerek yok ki Bundy'nin bu umudu izleyen yıllarda fazlasıyla gerçekleşti. Nitekim aynı makaleden öğrendiğimize göre, 1980'lere gelirken Amerikan üniversitelerinde 5000 civarında akademisyen CIA ile işbirliği içindeydi. 1980'lere İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de de Ronald Reagan'ın histerik anti-komünizmi damgasını vurdu.

1980'de uluslararası kapitalizmi yeni bir aşamaya sokan bir süreç başlamıştı. Burjuva kuramcılar bu evrimi "küreselleşme" olarak adlandırdılar. Sovyetler Birliği'nin çöküşü bu süreci daha da hızlandırdı. Burjuvazi bilişim teknolojisini de hizmetine almış, uluslararası kapitalizm yeni bir zafer kazanmıştı. Thatcher "Artık alternatif yok!" diyordu; arkadan da Fukuyama (1989), Hegel idealizmine dönerek son noktayı koydu: Tarih bittii!

Bu gelişmenin akademik dünyadaki karşılığı sınıf politikasının çok daha güçlü bir şekilde hegemonya kurmasıydı. Artık yüksek öğretim kurumlarında toplum bilimleri ve tarih-yazıcılığı burjuva ufuklarına hapsediliyor, fakat farklı "ekol"lere ayrılarak özgürlük, ilerleme ve yenilenme izlenimi veriyordu.

Türkiye'de üniversiteler ve akademik özgürlük sorunu

Batı'da, kapitalist üretim biçiminin feodal ilişkilerin yerini aldığı toplumlarda, üniversite alanındaki gelişim ana hatlarıyla böyle oldu. Oysa Avrupa'yla önce düşmanlık, sonra da hayranlık ve öykünme ilişkileri içinde gelişen tarihimizde, Osmanlı yüksek öğrenim kurumları nasıl bir evrim geçirdiler? Medreseler yerlerini Darülfünun'a, Darülfünun da Üniversite'ye hangi koşullarda bıraktılar? Devrimle kurulan Cumhuriyet, bu alanda da devrimci bir tavır benimsedi mi? Ve bugün hangi durumdayız? Türkiye'de üniversitelerin yeniden medreselere çevrilmek istendiği bugünlerde, bu sorular -biraz da beklenmedik şekilde- yeniden gündeme geliyorlar.

Osmanlı Devleti modern sınıflara dayanan bir burjuva toplumu yaratamadığı için modern bir üniversite de kuramadı. Aslında daha Tanzimat'ı izleyen yıllarda "medrese sistemi"nin yetersizliği anlaşılmış ve bir "Darülfünun" kurulması tasarlanmıştı. Hatta İtalyan mimar M. Fossati'ye bir de bina planı ısmarlanmıştı. 1869'da kabul edilen "Maarifi Umumiye Nizamnamesi" ise Darülfünun'un kaç bölümden oluşacağını,

öğrencilerini nasıl seçeceğini, ders programının ne olacağını ayrıntılı bir şekilde (79-128 maddeler) düzenliyordu. Ne var ki arkadan 1877 Rus savaşı ve onu izleyen istibdat dönemi geldi ve modern bilim ve özgürlük tartışmaları ancak II. Meşrutiyet yıllarında yapılabildiler.

Gerçekten de 1908'de "Hürriyet'in İlanı"nın izleyen yıllarda modern üniversitelere temel teşkil edecek tüm düşünceler Türkiye'de de gündeme geldiler. Skolastik düşünce, mektep-medrese uyumsuzluğu, üniversite özerkliği başlıca tartışma konularıydı. Ziya Gökalp, "Darülfünun emirlerle düzelmez; onu yapar ancak serbest bir ilim; bir mesleğe haricinden fer gelmez; bırakınız ilmi yapsın muallim!" dizeleriyle adeta bu konuda izlenecek yolu gösterir gibiydi.⁶ Ne var ki, kendisinin de katkıda bulunduğu pantürkist akım, militarist eğilimler ve darbeci politika özgür üniversite için gerekli özgürlük ortamını yok etti ve sonuç da felaket oldu.

Modern üniversite reformundan çok partili döneme

Türkiye'de modern üniversite reformu, 1933 yılında "Darülfünun"u ortadan kaldıran reformist bir kanunla yapıldı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip, 2252 sayılı kanunu, reformun da ötesinde bir devrim kanunu olarak sunuyordu: "Bugün kuruluşu başlayan İstanbul Üniversitesi'nin dünkü İstanbul Darülfünun'u ile hiçbir münasebeti yoktur. Üniversite yeni bir müessesedir. Ananesi kendi ile başlayacaktır" (**Hâkimiyeti Milliye, 1 Ağustos 1933**).⁷ Ne var ki arkasında özgür bir araştırma geleneği bulunmayan "Darülfünun"un bir kanunla "modern (burjuva) üniversitesi"ne dönüşmesi de beklenemezdi. Bu boşluğu Nazi zulmünden kaçan ünlü Alman profesörler de dolduramazdı. Yine de 1933 Reformu bu yönde radikal bir adım oldu. Temeller atılmıştı.

Türkiye çok partili rejime "soğuk savaş" koşulları içinde girdi. Sovyet tehdidi bağlamında ülkeyi saran anti-komünist histeri üniversiteyi de kuşatmış ve Ankara Üniversitesi'nin en değerli elemanları (Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif) Fakülte'lerinden uzaklaştırılmıştı. Bu dönemde CHP ve DP anti-komünizm konusunda bir birbirleriyle yarışıyor, güçlü bir komünist hareketin olmadığı ülkede "hayali komünistler" yaratıyorlardı. "Rus salatası"nın adının "Amerikan salatası" olarak değiştirildiği günlerde yaşıyorduk.

Demokrat Parti, iktidara geldikten, özellikle de 1954 seçimlerinde baş döndürücü bir zafer kazandıktan sonra giderek hırçınlaştı ve hiçbir muhalefete tahammül edemez hale geldi. Menderes'in bu mutlak otorite tutkusundan tabii ki üniversite de nasibini aldı. 1956

yılında Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu öğrencilerine –Demirci Efe’ye gönderme yaparak- “bir ülke ya ilimle ya da zulümle idare edilir” dediği için vekâlet emrine alınıyor, izleyen yıllarda baskılar daha da artıyordu. Menderes artık Mülkiye’yi Konya’ya sürmekten, “Üniversite’nin çanına ot tıkamaktan” söz etmeye başlamıştı. O tarihte ülkede sadece üç üniversite vardı ve sesi çıkan da sadece Ankara Üniversitesi idi. Gerginliğin artmasının ve 27 Mayıs darbesinin önemli nedenlerinden biri de bu oldu.

27 Mayıs’la birlikte ülkede “darbeler dönemi” başlıyordu.

Askeri darbeler ve üniversiteler

1946 yılında çok partili hayata geçilmesinden bugüne kadar Türkiye’de (başarısız girişimler sayılmazsa) dört darbe yaşadık. Bunlardan sadece ikisi (27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleri) Parlamento’nun feshi, Anayasa’nın ilgası ve yeni bir Anayasa yapılması gibi radikal uygulamalara gitti. Oysa bu iki darbe toplum tasavvurları, sınıfsal dayanakları ve uygulanış şekilleri itibarıyla adeta birbirinin zıddı idiler. 27 Mayıs darbesi, ordunun hiyerarşik düzeni dışında, küçük bir subay grubu tarafından gerçekleştirilmişti. Orta sınıf kökenli bu askerler, toplumda derin ideolojik bölünmelerin olmadığı bir dönemde, iktidarı DP’den alıp CHP’ye devreden darbeciler olarak tarihe geçmemek için kurumsal reformlar yapmaya kalkıştılar. Üniversite ile sıkı bir işbirliği içindeydiler ve yeni anayasa yapımını da bir kısmı daha sonra “sol Kemalist”, “küçük burjuva radikalleri” gibi sıfatlarla yaftalanacak olan hukukçu ve siyaset bilimcilere tevdi ettiler. Üniversite özerkliğini Anayasa’ya sokan, işçilere özgür sendika ve grev hakkı tanıyan, Anayasa Mahkemesini kuran ve TRT’yi özerk bir kurum haline getirenler bunlardı. Ne var ki “radikal reformlar” uğruna üniversiteden sorgusuz sualsiz 147 öğretim üyesini atanlar da yine bunlar oldular. Askerlerin bu “reform”u Milli Birlik Komitesi’ne değil de, işbirliği yaptıkları bazı öğretim üyelerine mal etmeleri inandırıcı olmadı ve bu da “Ara rejim”in kısa sürede bitmesini sağladı.

1980 darbesi ise büyük burjuvaziye dayandı ve daha çok da 1961 Anayasası’nın sağladığı hak ve özgürlükleri genişletmeye çalışan devrimci gruplara karşı yapıldı. 1971 darbesi bir “prova” işlevi görmüş, 1961 Anayasasını yapanlardan bir kısmı ağır suçlar isnadıyla yargılanmış, hatta bazıları da mahkûm olmuştu. Bu arada hiyerarşi dışı girişimleri önlemek için TSK da “Silahlı Kuvvetler Birliği” adı altında gayri-resmi bir “Vesayet Makamı” haline gelmişti. Hedefte üç düşman vardı: “Komünistler”, “Kürtçüler”, “Şeriatçılar”.

Aslında askerler bu üç düşmana karşı egemen sınıflar ve resmi partilerle tam bir dayanışma içindeydiler. Ve

üç kategori de -at iziyle it izinin birbirine karıştığı- çok geniş tanımlar içinde hedef gösteriliyordu. Böylece ülke yönetimine “ilim”in değil de “zulüm”ün egemen olduğu bu yıllarda, elbette ki “üniversite” de “üniversite” olmaktan çıkıyor ve vahşi yöntemlerle bütün “zararlı” unsurlardan temizlenerek YÖK’ün vesayetine terk ediliyordu.

Bütün zulümler “Kemalizm” adına yapıldığı için, bu arada en çok itibar kaybına uğrayan doktrin de Kemalizm olmuştu. Böylece bir neslin haksızlığa ve zulme uğrayan çocuklarından bir kısmı, o konuda yazılmış onlarca kitabı ellerinin tersiyle iterek, Kenan Evren “Kemalizm”ini “Gerçek Kemalizm” olarak bellediler ve “ileri demokrasi” adına AKP’nin ve Erdoğan’ın peşine takılmakta bir sakınca görmediler. Oysa asıl yapılması gereken -ve gerçek ilerilerin yaptığı- Kemalist hareketin devrimci kazanımlarını benimsemek ve yapılanları günümüz koşulları içinde değerlendirerek aşmanın kavgasını vermektir. Bunun yerine, “ileri/radikal demokrasi” hayali peşinde koşanlar, sırtlarını kârlarından başka bir şey düşünmeyen, ilkesiz bir burjuvaziye dayadılar ve sonra da büyük bir düş kırıklığı yaşadılar. Oysa takke düşmüş, kel görünmüş ve AKP iktidarı “Kemalizm”in çok gerisinde bir programı adım adım uygulamaya başlamıştı. Abdülhamid rejiminin açıkça övülerek örnek gösterildiği ve üniversitelerin de bu anlayışla muamele görüldüğü günlere böyle geldik. Varılan noktada da, İmam Hatiplilere hitap ederken, “Açık konuşuyorum”, diyor du Erdoğan; “Osmanlı’nın son dönemlerinde ülkenin en önemli ilim ve irfan kaynakları olan medreselerin yozlaşması büyük sıkıntıya yol açmıştır. Cumhuriyetle birlikte bunların toptan kaldırılması ise daha büyük bir kayba ve boşluğa neden olmuştur (...) İmam Hatipler, İlahiyat fakülteleri elbette çok önemli hizmetleri ifa ediyorlar, ama eğitim gücü ve derinliği bakımından bu kurumların medrese geleneğinin binlerce yıllık birikimine henüz yetişemediği de ortadadır (**Sabah Gazetesi, 28 Nisan 2016**)”. İşte bugünkü iktidarın “üniversite” anlayışı budur ve özellikle 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra ilan edilen OHAL yönetimi altında üniversiteden yapılan ihraçlar bu “medreseci” anlayış çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu niteliğiyle de AKP’nin üniversite tasfiyesi, daha önceki üniversite tasfiyelerinden radikal bir şekilde ayrılmaktadır.

Sonuç yerine

Aslında “medrese” ile “üniversite” farklı iki çağı ve farklı zihin yapılarını temsil ederler ve medreseler hakkında yapılmış bütün araştırmalar da bu kurumların daha 16. yüzyılda yozlaştıklarını ortaya koymuştur. Zaten izleyen dönemlerde Osmanlı fikir hayatında ön plana çıkmış düşünürlerin büyük kısmı da medrese dışında yetiştiler. Örneğin 17. yüzyılda Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi; 18. yüzyılda matbaayı Türkiye’ye getiren İbrahim

Müteferrika ve Said Mehmed Efendi; 19. yüzyılda Ter-cüme Odası'nda Batı dillerini öğrenerek Yeni Osmanlılar hareketini başlatan aydınlar gibi. Bu durumda bütün bu gelişmelerden sonra, tekrar medrese övgüsüne dönmek de gerçekten inanılır gibi görünmüyor!

Kaldı ki bir bildiri imzaladıkları için ya da benzer nedenlerle üniversiteden uzaklaştırılan binlerce üniversite mensubu, bilimsel yetersizlikle değil, devleti suçlamak ve terörü desteklemekle karalanıyorlardı.⁸ Cumhurbaşkanı Erdoğan bu "bildirici" akademisyenlerden "güruh" diye söz ediyor, "bunlar aydın değil, karanlık!" diyordu. Bununla da kalmıyor, YÖK'ü ve savcılarını "görev"e çağırıyordu.

Oysa "aydın" sözcüğü, sözlüklere tam 122 yıl önce, 1898'de, yine bir bildiri sayesinde girmişti.⁹ Ordudan ihraç edilen Yüzbaşı Dreyfus'un uğradığı haksızlığa isyan eden Emile Zola Cumhurbaşkanı'na hitaben yazdığı "Suçluyorum!" başlıklı mektupta "görevim konuşmak; suç ortağı olmak istemiyorum" diyor ve iktidara meydan okuyarak "savcılarını gönder" diyordu. İktidar savcılarını yollamadı; buna karşılık yüzlerce bilim ve sanat insanı bir bildiri ile Zola'yı desteklediler ve "entelektüel" kavramı da sözlüklere böyle geçti. Bu olaydan 122 yıl sonra Türkiye'de bilim insanlarının uğradığı muamele ne yazık ki bunun tam tersidir.

Dipnotlar

1. Emile Durkheim'in *L'Évolution Pédagogique en France adlı eseri* 1904-1905'de verdiği derslere dayanılarak hazırlanmıştır.
2. 1865 yılıyla ihraç edildiği 1876 yılına kadar Berlin Üniversitesi'nde bir otorite sayılan Dühring, felsefede Auguste Comte, iktisatta Henry Carey'den esinlenen eklektik düşüncesiyle kendisini "sosyalist" olarak satıyor, fakat Marx'a da adı saldırlarda bulunuyordu. Engels, Anti-Dühring'i bu saldırların emekçi çevrelerde de çok etkili olmaya başlaması üzerine kaleme aldı.
3. Ollman'ın eklediği şu gözlem de kaydedilmeye değer: "Bu demek değildir ki bundan önce Üniversiteler hoşgörülüydü. Sadece Nearing'ten önce kendi düşüncesini açıkça söyleyen radikal profesörler yoktu (Ollman, 2001)."
4. Conrad Russell babası Bertrand Russell'in Trinity College'den atılmasını anlattıktan sonra "yirmi yedi yıl, yani yaklaşık bir nesil sonra, her akademisyene nasip olmayacak bir biçimde ve çok büyük bir memnuniyetle görevine en üst düzeyde döndüğünü" söylüyor. bkz. (Russell, 1993).
5. Althusser'in uluslararası değerinde gördüğü tek Fransız Marksist düşünür, Auguste Cornu ise, Fransız Üniversitesi dışında bir "münzevi kahraman" olarak çalışıyordu bkz. (Althusser, 1965).
6. Kazım Nami Duru şiirle ilgili şu gözlemlerini ekliyor: "Ziya'nın bu davası yerine getirildi. Darülfünun egemenliğini ele aldı. Fakat mütarekede Damat Ferit kabinesi bu egemenliği kaldırmak istediği halde, bütün kötülüklerine rağmen Maarif Nazırı Ali Kemal onu korumaya çalıştı. Bununla beraber Darülfünun eski parlaklığını kaybetti; bilim kertesü düştü" (Duru, 1942).

7. Bazı bilim insanları 1930'larda yaygın olan kavram kargaşasına işaretlerle "kültür vahdeti"ni yeni üniversiteden beklıyorlardı. Mustafa Şekip Tunç, bu konuda şunları yazmıştır: "(eski Darülfünun'da) fakülteler ayrı ayrı kurulmuştu. Aralarında hiçbir modern üniversite tecanüsü, program vahdeti olmadan ayrı ayrı çalıştılar. Tıbbiye ayrı bir ocaktı, Hukuk öyle. Kendi başlarına, birbirleriyle alakası olmayan diller, istihlalar icat ederek yaşadılar. Eski Darülfünun organik bir halde değildi, müstakil parçalar halinde idi. Bugünkü üniversite, kültür tarihimizde ilk defa olarak birbirinden ayrı ve birbirinden habersiz tekâmüle çalışan meslek ve ilim şubelerini federe ediyor, onlara bir organizma ahengi ve nizamı vermek yolundadır" (Tunç, 1936).

8. Bildiri, "Bu suça ortak olmayacağız!" başlığı altında 1128 üniversite öğretim üyesinin imzasıyla, 11 Ocak 2016'da yayınlanmıştı. Devlete yapılan suçlama, "vatandaşlarını Sur'da, Silvan'da, Nusaybin'de, Cizre'de, Silopi'de ve daha pek çok yerde haftalarca süren sokağa çıkma yasakları altında fiilen açlığa ve susuzluğa mahkûm etme(si), yerleşim yerlerine ancak bir savaşta kullanılacak ağır silahlarla saldırarak, yaşam hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı başta olmak üzere anayasa ve taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile koruma altına alınmış olan hemen tüm hak ve özgürlükleri ihlal etme(si)" idi.

9. Aydın kavramının gelişimini "Aydın, Devrimci ve Filister" başlıklı yazımda incelemiştim. bkz. (Timur 2016).

Kaynaklar

- Althusser, L. (1965) *Pour Marx*. Paris: F. Maspero.
- Cummings, B. (1997) *Boundary Displacement: Area Studies and International Studies During and After the Cold War*, *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 29(1): 6-26.
- Durkheim, E. (1990) *L'Évolution Pédagogique en France*. Paris: PUF.
- Duru, K. N. (1942) *Ziya Gökalp'ten Seçme Yazılar*. Ankara: Sümer Yayınevi.
- Encyclopaedia Britannica* (1974), Cilt: 16. Encyclopædia Britannica, Inc.
- Fukuyama, F. (1989) *The End of History. The National Interest*, 16(Yaz Sayısı).
- Hartshorne, E. Y. (1982) *The German Universities and National Socialism*. Londra: George Allen (İlk baskı 1937).
- Ollman, B. (2001) *Akademik Baskının İdeolojisi Olarak Akademik Özgürlük İdeali: Amerikan Usulü*, Çev. Emre Aslan, *Praksis*, 4 (Güz): 110-125.
- Ringer, Fritz K. (1969) *The Decline of the German Mandarins, The German Academic Community: 1890-1933*. Cambridge: Harvard University Press.
- Russell, C. (1993) *Academic Freedom*. Londra: Routledge.
- Sabah Gazetesi* (2016) 28 Nisan.
- Sartre, J. P. (1960) *Question de Méthode*. Paris: Gallimard.
- Sève, L. (1962) *La Philosophie Française Contemporaine*. Paris: Editions Sociales.
- Timur, T. (2016) *Türkiye, Ortadoğu ve Mezhep Savaşı*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Tunç, M. Ş. (1936) *Kültür Haftası. Kültür Haftası Dergisi*, Sayı: 10(18 Mart).
- Zeldin, T. (1978) *Histoire des Passions Françaises: 1848-1945*. Paris: Encres.